
> Visie Paard & Landschap

---

0 > inhoud

p1	p2	p3	 p4	p5	p6	p7
----	----	----	---	----	----	----

0 > inhoud

1 > samenvatting

2 > inleiding

 p8	p9	p10	p11	p12	p13	p14	p15
--	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

3 > signalen - trends - ontwikkelingen

p16	p17	p18	p19	p20	p21	p22	p23
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

p24	p25	p26	p27	 p28	p29	p30	p31
-----	-----	-----	-----	--	-----	-----	-----

4 > beoordelingskader 5 > kennis

 p32	p33	p34	p35	p36
---	-----	-----	-----	-----

6 > acties

1 > samenvatting

Welkom op het platteland; dat is het motto van de Agenda Vitaal Platteland. Dat platteland is van 16 miljoen mensen. Bewoners, wandelaars, fietsers, crossers, joggers en andere recreanten en toeristen gebruiken en waarderen het platteland. Het Nederlandse landschap is daarmee van grote betekenis voor recreatie en vrije tijd.

De paarden zijn in opmars in het Nederlandse landschap. 17 miljoen keer per jaar wordt in Nederland een buitenrit gemaakt op één van de ca. 400.000 paarden die ons land thans rijk is. Dat is aanzienlijk meer dan een jaar of tien geleden. De paardensector heeft de afgelopen jaren een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt.

Dit heeft voordelen. De paardenhouderij voorziet in een duidelijke behoefte, zorgt voor mooie beelden in ons landschap en geeft de regionale economie een impuls. De breedte van de sector, zowel de bedrijfsmatige als de hobbymatige tak, biedt mogelijkheden voor de toekomst. Aan de andere kant bestaat het risico dat ongecontroleerde groei leidt tot landschappelijke verrommeling, tot aantasting van natuur en tot conflicten met andere vormen van recreatie. Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) zou graag zien dat de paardenhouderij bijdraagt aan duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied, vanuit een economisch,

sociaal en landschappelijk oogpunt.

De opgave voor de overheid is deze ontwikkeling te begeleiden op een manier die inspelt op behoefte, die belemmeringen wegneemt voor verdere ontwikkeling en die bijdraagt aan de schoonheid van het landschap. De sector zelf heeft een belangrijke verantwoordelijkheid om op een verstandige manier invulling te geven aan deze ontwikkeling. Ook andere partijen betrokken bij en actief in het landelijk gebied zullen ieder hun eigen verantwoordelijkheid moeten nemen. Samenwerking tussen de verschillende partijen moet een vanzelfsprekendheid worden.

Op gemeentelijk niveau is de rol van de overheid het meest zichtbaar. Op dit niveau worden afspraken gemaakt over verkeersmaatregelen, bouwvergunningen, milieuvergunningen, infrastructuur en landschappelijke inpassing van maneges en buitenbakken. Dat betekent niet dat de rijksoverheid achterover kan leunen, integendeel: het ministerie van LNV kan belangrijke voorwaarden scheppen om de paardenhouderij een goede plek te geven in het Nederlandse landschap. Door voor samenhang te zorgen, gericht te faciliteren, mee te denken, belemmeringen weg te nemen en kennis te vergaren én te verspreiden. Zonder dit soort bijdragen van de rijksoverheid spannen we het spreekwoordelijke paard achter de wagen.

Veranderend platteland, veranderend landschap

---

2 > inleiding

Het kader voor de visie 'Paard en Landschap' wordt gevormd door de in 2004 verschenen Agenda voor een Vitaal Platteland (AVP) en de Nota Ruimte. In de AVP wordt uitgegaan van een integraal perspectief, en dat richt zich op de sociaal-culturele, economische, en ecologische aspecten van het platteland. Er zijn acties benoemd die nodig zijn om in te spelen op veranderingen in de (plattelands-) samenleving. Een aantal ontwikkelingen in het landelijk gebied vraagt om een adequaat, deels ruimtelijk antwoord. De Nota Ruimte beschrijft het ruimtelijk beleid voor het platteland, waarbij speciaal aandacht is voor het verbeteren van de kwaliteit van stad en platteland met een gebiedsgerichte benadering. Bovendien wordt gewerkt aan een verandering van de werkwijze van de overheid, waarbij de samenleving centraal staat. Geredeneerd wordt vanuit de burger, de ondernemer en het gebied. Dat betekent een andere rolverdeling tussen de maatschappij en de overheid, en tussen LNV en andere overheden.

De paardenhouderij is een sector in ontwikkeling, die een indrukwekkende groei doormaakt met zichtbare gevolgen voor het landelijk gebied. Dat kunnen we op veel plaatsen zien, lezen en horen. Via verschillende kanalen, zoals in gesprekken met de Sectorraad Paarden (SRP), vanuit de Tweede Kamer en in de media,

is interesse getoond in het beleid van LNV ten aanzien van de paardenhouderij.

In juni 2005 is in een brief aan de Tweede Kamer aangegeven wat bestaand LNV- en rijksbeleid is ten aanzien van deze sector, met name op het gebied van dierenwelzijn, fokkerij, Identificatie- en Registratie, veterinaire beleid, export, natuurbeleid en onderwijs. Gezien de ontwikkelingen in de sector werd duidelijk dat een nadere visie op de paardenhouderij wenselijk is. In het verleden was de aandacht voor de paardenhouderij sterk gerelateerd aan de landbouwsector en aan het praktijkonderzoek. Deze visie is bedoeld als een inhaalslag in relatie tot de veranderende rol en positie van de paardenhouderij in het landelijk gebied en het daarbij behorende kennisveld. Om een beter beeld te krijgen over wat er leeft, is deze visie mede ontwikkeld op basis van gesprekken met andere overheden, burgers en ondernemers (dialogo) en is gebruik gemaakt van onderzoeksresultaten en andere informatiebronnen (analyse).

Analyse

Aan het kennis- en onderwijsveld is gevraagd mee te denken over de verbetering van het kennissysteem (aansluiting onderwijs, onderzoek en bedrijfsleven) en over het verzamelen van basisgegevens over de sector. Ook is, ter voorbereiding op deze visie, onderzoek gedaan naar de mogelijkheden voor landschappelijke inpassing van paardenbedrijven in verschillende landschapstypen. De resultaten hiervan worden verderop uiteengezet.

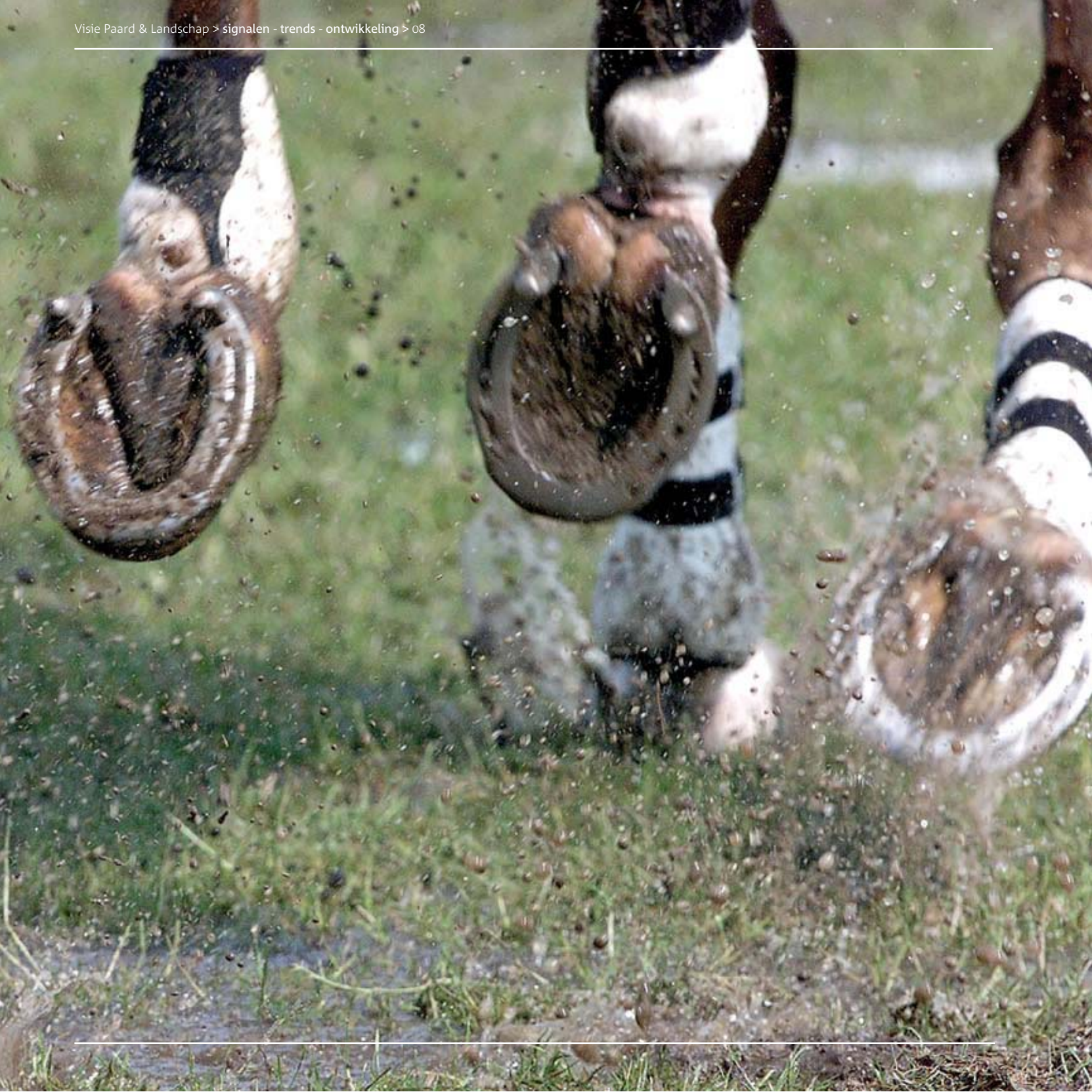
Dialogoog

Naar aanleiding van een breed verspreide LNV-folder in een aantal paardenbladen zijn op de website van LNV in korte tijd meer dan 500 reacties binnengekomen uit alle delen van Nederland. Mensen hebben via deze weg de gelegenheid aangegrepen allerlei ideeën aan te dragen waar LNV aandacht aan zou kunnen besteden. Een aantal citaten uit deze reacties is in de vorm van kaders opgenomen in dit document. Bovendien zijn begin april 2006 twee bijeenkomsten georganiseerd in verschillende regio's. Aan de aanwezigen, geïnteresseerden van binnen en buiten de sector, is gevraagd een inbreng te leveren voor de visie. Deze goed bezochte bijeenkomsten en de reacties via internet hebben een waardevolle bijdrage geleverd bij het opstellen ervan.

Visie

Deze bouwstenen zijn verwerkt in dit document, waarin ook is aangegeven welke rol LNV ziet voor zichzelf en voor anderen, bij het streven naar een duurzame ontwikkeling van de paardenhouderij in het landelijk gebied. Anderen zijn bijvoorbeeld andere overheden, de sector en terreinbeherende organisaties. Duurzaamheid staat hierbij voor een duurzame balans tussen mens, milieu en markt in het landelijk gebied. In deze visie komen bepaalde aspecten daarvan aan de orde, voor zover deze betrekking hebben op de paardenhouderij en het landschap van Nederland. Concreet gaat dit om de recreatiebehoefte van (16 miljoen) Nederlanders in relatie tot de paardenhouderij; het functioneren van de plattelandseconomie en

de betekenis van de paardensector daarbij, het handhaven of verbeteren van de landschappelijke basiskwaliteit van Nederland als ook het verminderen van de milieubelasting.

3 > signalen - trends - ontwikkelingen

In de dialoog en uit onderzoek zijn veel signalen en ideeën verzameld. Deze signalen zijn bedoeld als achtergrond voor de visie 'Paard en Landschap' en de daaraan gekoppelde acties. De citaten zijn afkomstig van de vele reacties die tijdens de voorbereiding zijn binnengekomen.

> *Het beste is als de overheid zich afzijdig houdt.
Dan gaat het zeker goed.*

Paardenhouderij in Nederland

Paardenhouderij is een sector met vele gezichten. In het algemeen kan de sector verdeeld worden in de deelsegmenten fokkerij, handel en sport en recreatie; daarnaast is ook de slacht nog van belang. Een deel van de bedrijven in de sector staat internationaal in hoog aanzien. Deze bedrijven dragen bij aan de sterke positie van Nederland op de exportmarkt van fokmateriaal (merries, veulens, sperma) en van (wedstrijd)paarden. Bij alle deelsegmenten in de paardenhouderij spelen veel verschillende toeleveranciers een belangrijke rol in de totale omzet van de sector, bijvoorbeeld sportuitrustingsbedrijven, evenementenorganisatiebureaus, gezondheidszorg (dierenartsen en hoefsmiden) en de voederindustrie. De paardenhouderij verschilt evenwel in een aantal opzichten van andere dierlijke sectoren waar LNV mee te maken heeft, met name vanwege het belang voor recreatie en (top)sport en de rol die het paard speelt als gezelschapsdier. Ook worden paarden ingezet in het natuurbeheer. Daarnaast omvat de paardenhouderij aspecten die ook voorkomen bij andere dierlijke sectoren, zoals fokkerij, productie, handel en slacht. Op deze aspecten wordt in deze visie niet verder ingegaan. Een groot deel van de paardenhouderij heeft meer een hobbymatig karakter en in mindere mate een bedrijfsmatig karakter.

Daarbij dient onderscheid gemaakt te worden tussen een hobbymatige paardenhouder en het hobbymatig gebruik van paarden. Door deze vele gezichten is het een sector die brede maatschappelijke belangstelling geniet. De paardenhouderij is een sector die een zichtbaar beroep doet op de groene ruimte, waarin veel mensen actief zijn (vrijwillig dan wel beroepsmatig), en waarin veel mensen sport/recreatie beoefenen. Bovendien is de paardenhouderij inmiddels een economische sector van belang. Kortom, het is een sector die er economisch en maatschappelijk gezien toe doet.

Het is voor een duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied van belang om oog te hebben voor alle soorten hippische bedrijvigheid, dus ook voor de niet-bedrijfsmatige onderdelen van de sector die een aanzienlijke invloed hebben op het platteland en het landschap.

> *De paardensector kan prima passen in een landelijk gebied dat toegankelijker moet worden en een grotere belevingswaarde heeft. Voorwaarde is dan wel dat de sector zich zo organiseert dat ze als gesprekspartner kan aanschuiven bij projecten voor gebiedsontwikkeling. Benoem met partners kansrijke gebieden en ga in een pilot verkennen hoe we de paardensector als economische drager in ons landschap kunnen vormgeven.*

Paardenhouderij en mensen

Door de toenemende verstedelijking, stress en gebrek aan tijd, heeft de moderne burger meer behoefte aan rust en buiten zijn. Daarbij wordt vooral gebruik gemaakt van de recreatieve voorzieningen in de nabijheid van de eigen woning. Buiten betekent in de natuur, op het platteland. Iedereen beleeft het platteland en de natuur op zijn eigen manier. De paardensport kan zowel recreatief als in officieel wedstrijdverband beoefend worden. Ieder weekend zijn er

duizenden starts tijdens veel verschillende wedstrijden. Recreatieve ruiters beleven vanaf de rug van hun paard het landelijk gebied als onderdeel van de natuur, wat een gevoel van vrijheid geeft. De dagelijks terugkerende zorg voor een paard en de wekelijkse ritjes door de omgeving hebben op veel mensen een rustgevend effect, weg van alledaagse beslommingen. Ook voor jonge mensen biedt het omgaan met paarden een mogelijkheid om te leren verantwoordelijkheid te dragen; positieve vorming. Steeds meer mensen kunnen het zich financieel permitteren om paard te rijden en om zelf een paard te houden; het is geen elitesport meer. Zo ontdekken steeds meer mensen de ruitersport als een manier om te genieten van de rust en ruimte die het platteland te bieden heeft. De paardensport en het recreatief rijden kunnen op deze manier bijdragen aan het herstellen van het contact tussen bezoekers en bewoners op het platteland. Ook de waardering voor de natuur en het landschap krijgt zo een impuls.

> ***Het omgaan met paarden en pony's is vormend, met name voor de jeugd. Ze leren om te gaan met levende wezens en verantwoordelijkheid daarvoor te dragen. Door de paarden zijn mensen meer buiten, leren ze natuur waarderen en krijgen ze meer begrip voor agrariërs en de agrarische sector.***

In de laatste berekeningen van de Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie (KNHS) rijden bijna 800.000 mensen paard, recreatief of in wedstrijdverband. Hiervan beoefent iets meer dan de helft de paardensport actief, dat wil zeggen meer dan vier keer per jaar. De afgelopen vijf jaar is een stijgende lijn te zien in het aantal actieve paardensporters en ook in het aantal paardrijritten in Nederland. Tachtig procent van de actieve paardensporters maakt buitenritten. Deze toename vergt meer pensionstallen en maneges in de buurt van woonkernen, en daarmee ook mogelijkheden om vanuit de stal buiten te kunnen rijden. Verder leidt dit tot meer paarden op de weg, waarbij overlast voor anderen kan ontstaan. Steeds meer mensen worden geconfronteerd met meer ruiters in het verkeer en meer paardenvijgen op straat. Paardenliefhebbers moeten zich dan ook bewust zijn dat anderen hinder kunnen ondervinden van deze ontwikkeling.

Paardenhouderijen ontstaan door nieuwe particuliere initiatieven zoals bij de omschakeling van een agrarisch bedrijf. Deze komen uiteraard op de locatie van het oorspronkelijke bedrijf te liggen en

voor de functie van manege is dat niet altijd de meest geschikte. Sommige recreatieve ruiters moeten dan vanaf de stal eerst over de openbare weg alvorens het rijgebied wordt bereikt, wat gevaarlijke situaties met zich mee kan brengen. Dit probleem kan alleen worden opgelost door lokaal afspraken te maken over routes en verbindingen tussen bijvoorbeeld ondernemers, ruiters en land-eigenaren zoals boeren, gemeenten, terreinbeherende organisaties. Dat kan gaan over het handhaven van onverharde wegen, het benutten van boerenland of het treffen van maatregelen bij kruisingen.

> ***In het boerenland is er een trend om zandpaden te asfalteren. Dit is jammer voor ruiters en voor degenen die met aangespannen paarden rijden. Creëer een multifunctioneel zandpadennetwerk om zo allerlei vormen van recreatie te combineren.***

Naast de toenemende invloed van de recreatie biedt het platteland van oudsher ruimte voor agrarische bedrijvigheid en een plek om te wonen. Die bedrijvigheid is de laatste jaren sterk in beweging; het buitengebied verandert. De plattelandssamenleving is al lang niet meer overwegend agrarisch. Voor de toekomst van het platteland en zijn bewoners is het belangrijk dat de levendigheid en vitaliteit behouden blijven of versterkt worden. Dat bereik je niet alleen met een paard in de wei – waar de koe verdwijnt. Maar paardenhouderijen brengen nieuwe activiteiten met zich mee en kunnen daarmee een bijdrage leveren aan het instandhouden van een bepaald voorzieningenniveau of zorgen voor sociale activiteiten.

> ***Het is in de Randstad erg moeilijk om met een paard of pony buiten te rijden. Het drukke verkeer maakt het tot een gevaarlijke zaak. Meestal is er in de buurt van een fietspad echter wel voldoende ruimte om een ruiterspad aan te leggen. Helaas vinden de gemeenten tegenwoordig dat deze ruiterspaden zo luxe met drainages etc. moeten worden aangelegd dat het financieel een dure zaak wordt en daardoor niet wordt uitgevoerd. Wij ruiters vinden een onverhard pad ook geweldig en een plasje water deert ons niet.***

Veel gehoorde reacties betreffen de beperkte mogelijkheid die de recreatieve paardensport krijgt in natuurterreinen. Waar dat vanuit de draagkracht van de natuur mogelijk is zouden natuurterreinen naast de toegankelijkheid voor wandelaars en fietsers, ook toegankelijk moeten zijn voor ruiters en/of meners. Ook hier geldt dat regionaal of lokaal maatwerk oplossingen kan bieden. Beheerders van landgoederen, natuurgebieden en recreatierreinen hebben moeite om alle verschillende recreatievormen met elkaar te verenigen binnen een beperkt oppervlak. Aanleg en onderhoud van paden kost geld. Het ministerie van LNV wil deze signalen aankaarten in bestaande reguliere overleggen met terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, en de Landschappen en bijvoorbeeld ook bij de Unie van Waterschappen en de VEWIN (waterwinbedrijven die vaak ook natuurgebieden beheren). Met een groot deel van deze organisaties heeft LNV nauwe banden. De verschillen in beheersbeleid (en dus toegankelijkheid) zullen dan worden geagendeerd.

Agrariërs geven vaak geen toestemming aan ruiters om over hun land te rijden. De grootste kans voor deze tak van sport ligt echter vooral in het agrarisch cultuurlandschap, waar het grootste gedeelte van het Nederlandse platteland uit bestaat. Het landelijk gebied biedt ruim voldoende kansen voor meer en veilige ruiterroutes, ook als alternatief voor de openbare weg, zonder direct de discussie te hoeven voeren of bijzondere natuurwaarden worden aangetast. De sector wordt opgeroepen om zich samen met natuur-, milieu- en wandelorganisaties in te zetten voor een betere toegankelijkheid van dit agrarisch cultuurlandschap en hiervoor op regionale schaal oplossingen te zoeken.

De behoefte aan pensionstallen en maneges en de vraag naar ruiterroutes is niet overal in Nederland gelijk. Kaarten 1 en 2 geven een goede indruk van de ruimtelijke spreiding van paardenbedrijven en paarden in Nederland, gebaseerd op gegevens uit de Landbouwtelling (2004) en de Kamers van Koophandel (2006). Zo is te zien dat maneges voornamelijk in het westen rond de grote steden zijn gevestigd. Paarden en paardenbedrijven uit de Landbouwtelling komen voornamelijk in Noord-Brabant, Gelderland, Overijssel en Friesland voor.

Het aantal ruiters is in het westen van het land het hoogst (zie kaart 3). Ook zijn daar vooral manegebedrijven te zien. De mogelijkheden voor buitenritten zijn echter kleiner dan in het oosten en zuiden. In het oosten en zuiden zijn vooral grotere paardenbedrijven gevestigd. Deze onevenwichtige verdeling is ook zichtbaar bij de recreatie mogelijkheden voor wandelen en fietsen.

> *In stedelijke gebieden zou het makkelijker moeten worden om 'iets' met paarden te kunnen doen. Daarbij kan het plaatsen van paarden in dichtbevolkte woon-gebieden een bepaalde vorm van rust en 'terug naar de natuur' gevoel geven.*

In het verleden is met hulp van LNV veel geïnvesteerd in de ontwikkeling van ruiterroutes in waardevolle cultuurlandschappen. Het Rijk wil nu beter in beeld krijgen waar vraag en aanbod uit elkaar lopen en het wil een landelijk beeld krijgen van knelpunten in ruiterroutes, bijvoorbeeld gebieden waar te weinig routes zijn, of de aansluiting van routes niet goed is. Met deze kennis kan vervolgens op regionaal of lokaal niveau naar een oplossing worden gezocht, bijvoorbeeld door het leggen van veilige verbindingen tussen routes. Ook zal worden bekeken in hoeverre LNV kan bijdragen bij het oplossen van eventuele knelpunten. Manegehouders of pensionstalhouders zouden samen met gemeenten en particuliere grondeigenaren (bijvoorbeeld agrariërs) om de tafel moeten gaan zitten om te zoeken naar specifieke oplossingen waar (lokaal) maatwerk voor nodig is. Gezamenlijke belangenbehartiging op lokaal, regionaal maar ook op nationaal niveau is voor deze sector van groot belang. Onder het motto 'gelijke monniken gelijke kappen' zal LNV haar rol in de toegankelijkheid van het landelijk gebied voor alle vormen van recreatie opnieuw beoordelen.

Ook andere recreanten genieten van de rust en ruimte van het Nederlandse platteland en de natuur. Het komt regelmatig voor dat verschillende groepen recreanten elkaar tegenkomen op de beschikbare paden, wat tot gevaarlijke situaties kan leiden. Ruiters zullen vaardig moeten zijn om met een paard veilig het verkeer in te gaan, maar ook rekening leren houden met wandelaars en fietsers. Iedere gebruiker van recreatieve routes zal op zijn beurt ook rekening moeten houden met ruiters en hun paarden.

Om een kwaliteitsslag te maken in de professionalisering van vooral het hobbymatige deel van de sector, werkt de sector aan verschillende rijvaardigheidsbewijzen en certificering van bedrijven. Deze ontwikkeling legt een goede basis voor het beperken van de mogelijk negatieve effecten van de groei van de sector.

> Kaart 1: Dichtheid maneges in Nederland op basis van de informatie Kamers van Koophandel voorjaar 2006 (Alterra, 2006)

> Legenda

● Manege

Aantal maneges per 25 km²

± 1

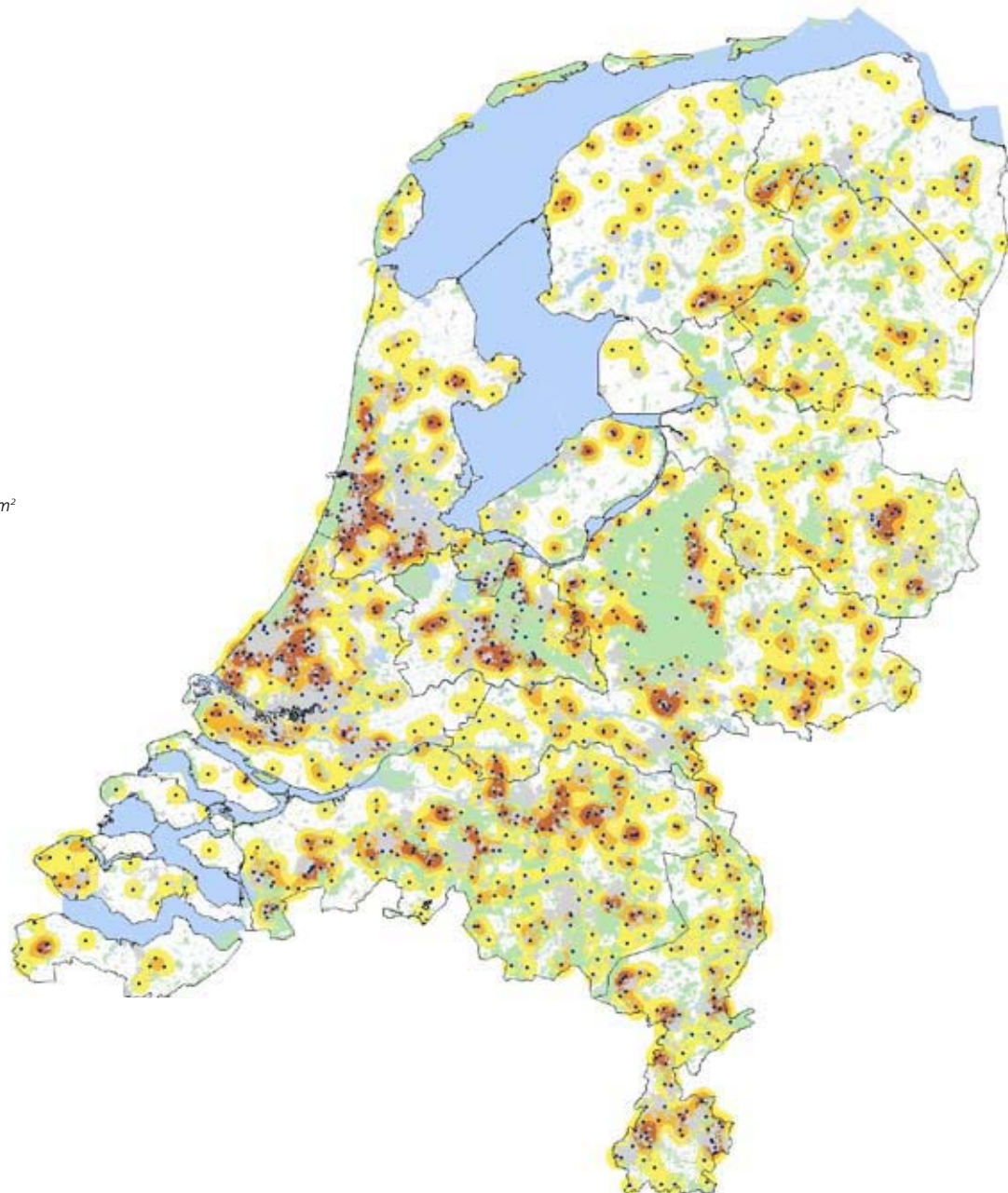
± 2

3-6

water

bebouwde kom

EHS

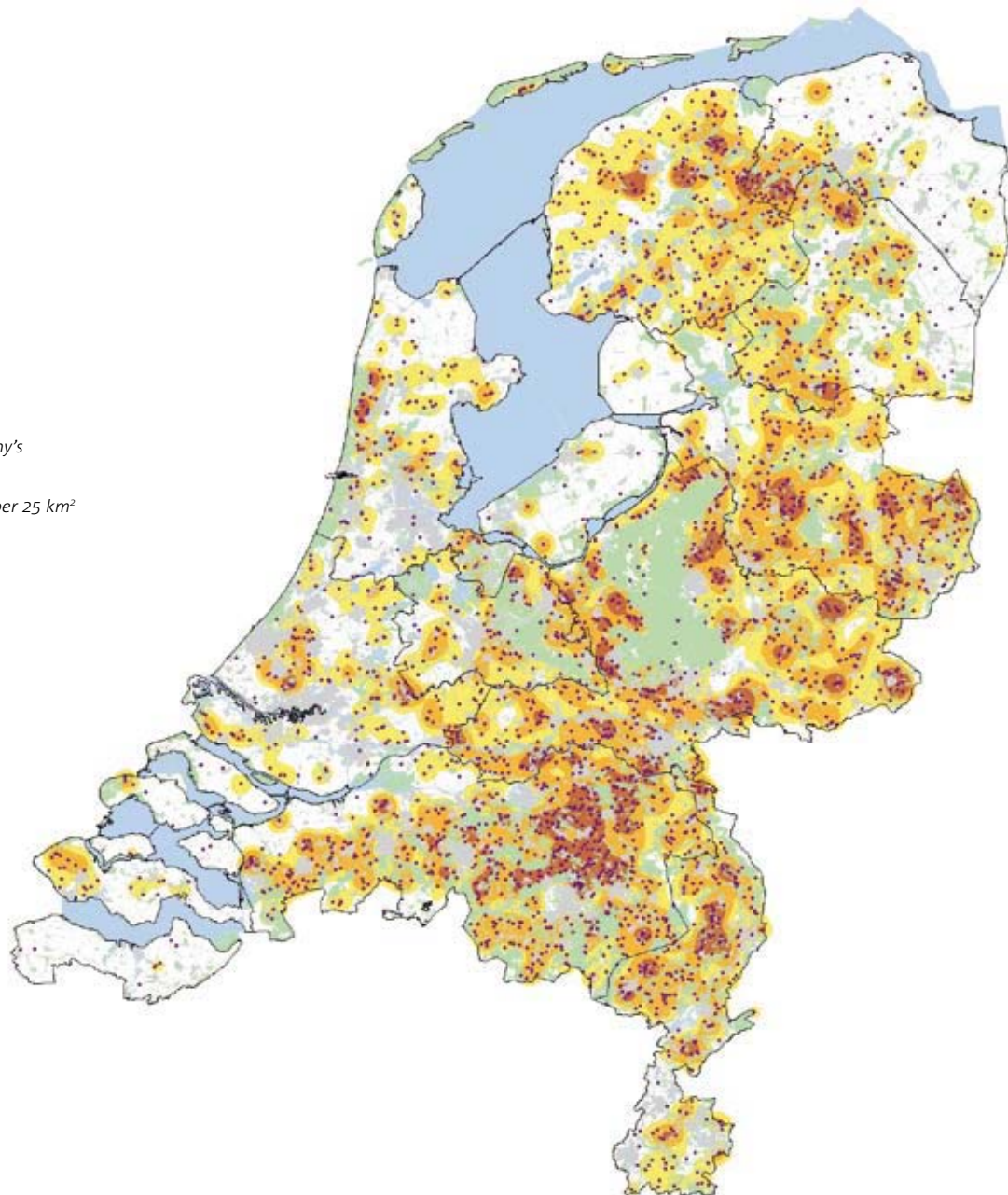
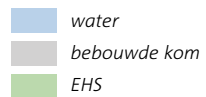
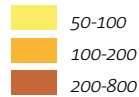

> Kaart 2: Dichtheid paardenbedrijven in Nederland op basis van de informatie uit de Landbouwstelling 2004 (Alterra, 2006)

> Legenda

- Bedrijf > 10 paarden/pony's

Aantal paarden/pony's per 25 km²

> Kaart 3: Paardensporters en buitenrijmogelijkheden in Nederland (DLG, 2006).

Aanname 1

Aantal actieve paardensporters in Nederland in 2006: 456.000

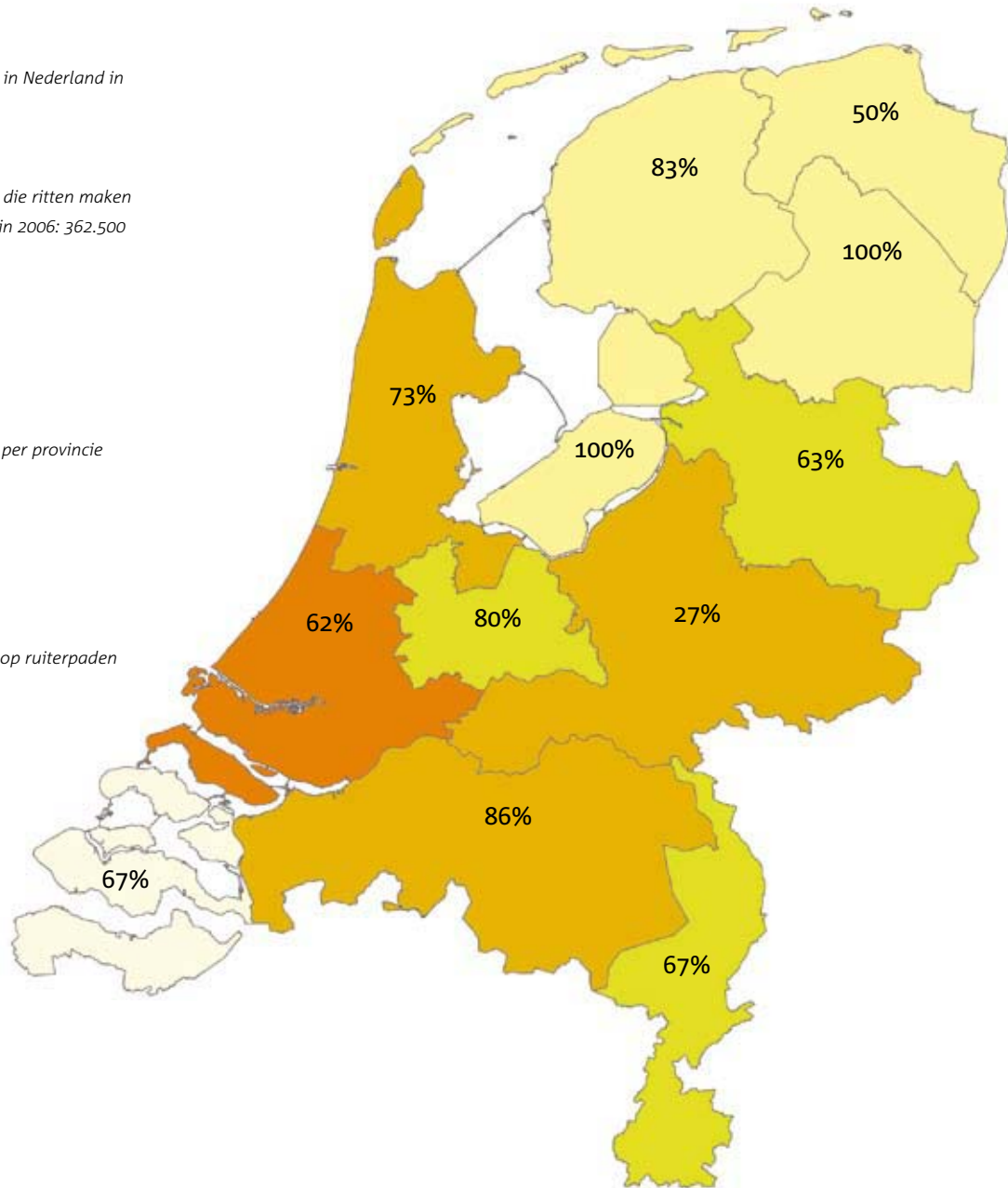
Aanname 2

Aantal actieve paardensporters die ritten maken in de vrije natuur in Nederland in 2006: 362.500

> Legenda

% Percentage buitenritten op ruiterspaden per paardensporter

Paardenhouderij en economie

Er verandert veel op het platteland. Een recent SER-advies voorspelt een toekomst die in het teken staat van innovatie en verbreding, van boeren naar plattelandsondernemers, van productie naar consumptie en van zorgen voor de sector naar zorgen dat de sector zaken zelf organiseert. De opkomst van de paardenhouderij past daar goed in.

In 2004 was de omzet ca. 1,25 miljard euro (figuur 1). Volgens recente schattingen is dit bedrag inmiddels verder opgelopen. Dit bedrag is opgebouwd uit omzet in de fokkerij, maneges, verenigingen, evenementen en aanverwante bedrijvigheid, zoals hoefsmeden, zadelfabricage, etc.

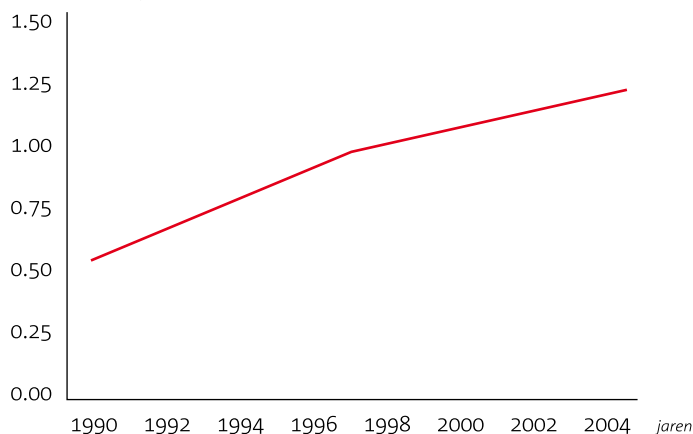
Op basis van figuur 1 lijkt de omzet in de paardenhouderij jaarlijks toe te nemen. Of die groei de komende tijd door zal zetten is niet te voorspellen. Duidelijk is wel dat dit een sector is om serieus te nemen.

Een kans voor verbreding in de landbouw of als nieuwe economische activiteit in het landelijk gebied? Ja, maar niet overal en niet voor iedereen. Er liggen kansen voor de sector, waaronder in nichemarkten: paardenmelk, inzet van paarden in de biologische landbouw (zoals voorheen), inzet van paarden in het natuurbeheer en allerlei recreatie- en verblijfsaccommodaties voor het paard en zijn berijder. De vraag naar het paardrijden in Nederland in zijn totaliteit is groter dan het aanbod, maar op regionale schaal is soms het aanbod groter dan de vraag. Dit laatste is er de reden van dat thans reeds forse concurrentie voelbaar is in delen van de Veluwe en Drente, terwijl de behoefte in grote delen van de Randstad groter is dan de aanwezige mogelijkheden.

Om voor de toekomst een economisch duurzame sector te bereiken, zal een aanzienlijk deel van de sector zich verder moeten professionaliseren. Dan gaat het bijvoorbeeld om verbeteringen in de verzorging van het bedrijf, verzorging van dieren, aandacht voor landschap en milieu, gebruik maken van beschikbare kennis op verschillende terreinen en verbeteringen in het bedrijfseconomisch denken. Om dit te bereiken kan de sector zelf werken aan verdere professionalisering van de bedrijven en aan kennisvergroting bij bijvoorbeeld particuliere paardenhouders. De sector dient hierin het initiatief te nemen. Professionele paardenhouders (ondernemers) kunnen in dat ontwikkelingsproces gebruik maken van (bestaande) fiscale faciliteiten, zoals zelfstandigenaftrek en generieke investeringsfaciliteiten. Door het ontwikkelen van nieuwe kennis, deze beschikbaar te stellen en te verspreiden, maar ook door het verbinden van kennis, onderwijs en ondernemers, kan LNV verder een bijdrage leveren aan de ontwikkeling en de professionalisering van de paardenhouderij. Die kennis kan bijvoorbeeld gaan over ondernemerschap of over landschappelijke inpassing.

Een ander deel van de paardenhouderij heeft zich inmiddels ontwikkeld tot een economische sector van belang. De Nederlandse fokkerij staat internationaal gezien in hoog aanzien net zoals de sportieve prestaties van de Nederlandse paardensector. Met de export van dit Nederlands product wordt veel geld verdiend. De internationale afzetmarkt is voor de Nederlandse paardenhouderij dan ook van groot belang. Vanuit verschillende kanten kan LNV bijdragen aan het behouden of verstevigen van de internationale positie die de sector heeft opgebouwd. Bij de export van

totale omzet (x miljard euro)

> Figuur 1: totale geschatte omzet in de Nederlandse paardenhouderij tussen 1991 en 2004 (Rijksen, Visser-Riedstra, 2005)

(producten van) Nederlandse paarden speelt veiligheid in de zin van voedselveiligheid en diergezondheid een grote rol. Nederland heeft op dat gebied een goede naam en momenteel worden geen problemen verwacht. Indien mogelijke veterinaire export- of importbelemmeringen optreden, dan zal LNV een bemiddelende rol spelen in de onderhandelingen met derde landen. Dit gebeurt via de lijn van de Chief Veterinary Officer (CVO), soms samen met de LNV-attachés in het buitenland. Dergelijke onderhandelingen vinden al continu plaats als het gaat om het internationale handelsverkeer in dieren en dierlijke producten. Met betrekking tot de CVO lijn wordt binnen LNV een risicoanalyse uitgevoerd op het gebied van dierziekten in de paardenhouderij. Hiermee worden eventuele belemmeringen voor de handel tevoren in beeld gebracht opdat, indien nodig, actie kan worden ondernomen. LNV wil haar attachés inzetten voor bijvoorbeeld een verdere promotie van het Nederlandse paard als exportproduct. Dit kan door gerichte deelname aan netwerkbijeenkomsten (evenementen, bedrijfsbezoeken) of door als contactpunt te fungeren voor buitenlandse belanghebbenden, overeenkomstig het beleid voor andere sectoren van de Nederlandse agribusiness.

Er worden regelmatig hippische evenementen georganiseerd, die veel publiek trekken. Op een aantal plaatsen in Nederland zijn paardencentra verzeurd of nog in ontwikkeling. Deurne staat bekend als 'Deurne paardenWereld'. Onder deze naam worden een groot aantal activiteiten op het gebied van onderzoek en onderwijs voor de paardensportbeoefenaar en de hippische ondernemer de komende jaren samengebracht. In samenwerking met de Wageningen Universiteit en Research centrum (WUR), de Universiteit van Utrecht en de Hogere Agrarische School (HAS) in Den Bosch kan een nieuwe invulling worden gegeven aan de kennisbehoeften van deze sector. In Ermelo is de hoofdvestiging van de Koninklijke Nederlandse Hippische Sportfederatie (KNHS). Het is een kennis- en ontmoetingscentrum van formaat op het gebied van organisatie- en sportzaken in de paardenhouderij. En zo zijn er meer initiatieven. Deze innovatieve paardencentra kunnen beschouwd worden als kerngebieden waar kennis, onderwijs, innovatie en bedrijvigheid samenkomen, met landelijke en soms internationale allure. Ze kunnen een geweldige impuls geven aan de gehele regio en aan de sector in zijn totaliteit. LNV volgt deze ontwikkeling met veel interesse en wil ruimte bieden voor dit soort kansen.

Bekeken wordt welke fiscale instrumenten mogelijk kunnen worden ingezet in de paardenhouderij voor een duurzame ontwikkeling van het platteland. Het ligt in de bedoeling dat de milieuvestings-

aftrek (MIA) in 2007 verbreed wordt voor investeringen in het platteland, landschap en natuur. Ook voor de professionele paardenhouderij kan de verbrede MIA van betekenis zijn. LNV zal de sector hierover benaderen, zodat inventarisaties gemaakt kunnen worden van concrete investeringen in bijvoorbeeld natuur en landschap, die dan voor de MIA in aanmerking kunnen komen. Hiermee kan de paardenhouderij eveneens een bijdrage leveren aan een aantrekkelijk en vitaal platteland.

Een punt van aandacht voor ondernemers in het landelijk gebied is dat van de vergunningverlening en het bestemmingsplan. In de paardensector wordt regelmatig 'valse concurrentie' geconstateerd, waardoor nieuwe ondernemers op het platteland soms aan meer verplichtingen moeten voldoen dan bestaande ondernemers en daardoor hogere prijzen moeten vragen. Elk bedrijf dat in het landelijk gebied bepaalde activiteiten ontplooit, moet voldoen aan de daaraan gekoppelde bestaande regelgeving. Het is aan gemeenten om de naleving daarop te controleren. Nu is vaak sprake van ad hoc beleid, waar de ene gemeente ander beleid voert dan de andere gemeente. Deze vraagstukken laten zich niet generiek op rijksniveau oplossen. Ook hier is regionaal maatwerk vereist en een afweging van vele uiteenlopende belangen. Maar het Rijk wil de gemeenten aansporen om zoveel mogelijk onderling af te stemmen en samen te werken op dit terrein. Het is belangrijk dat gemeenten een beleidsvisie opstellen met heldere criteria en een ruimtelijke vertaling richting bestemmingsplannen. Een aantal gemeenten heeft zo'n visie al opgesteld of het nodige reeds opgenomen in bestaande bestemmingsplannen. Een hulpmiddel met betrekking tot de ruimtelijke ordening is inmiddels beschikbaar in de vorm van de recentelijk verschenen Handreiking Ruimtelijke Ordening. Deze is opgesteld door de Sectorraad Paarden en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en is bedoeld voor gemeenten om beter en eenduidiger om te kunnen gaan met de diversiteit in de (activiteiten van de) paardensector. Brede communicatie over dit onderwerp is van groot belang.

LNV wil, in overleg met het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM), de VNG en andere betrokkenen, gemeenten graag ondersteunen. Op deze manier kunnen gemeenten van elkaar leren hoe (verschillend) met een nieuwe ontwikkeling als deze omgegaan wordt. Dat kan door het uitwisselen van ervaringen en het verzamelen van goede voorbeelden of door het organiseren van een masterclass voor ambtenaren.

Hoewel het vaak individuele ondernemers betreft, gaat het bij de inpassing van de paardenhouderij in het landschap vaak over samenwerking in de streek (soms één gemeente, vaak over meerdere gemeenten heen). Daarbij spelen verschillende aspecten zoals ruimtelijke ordening, financiering en kennis. Provincies lijken bij uitstek de aangewezen instantie om de randvoorwaarden voor deze samenwerking te creëren, door bijvoorbeeld in hun beleid specifiek aandacht te vragen voor deze ontwikkelingen, of door gemeenten specifiek hierop aan te spreken. Richting provincies wil LNV een signaal afgeven dat men oog heeft voor deze ontwikkeling en dat deze met een positieve grondhouding in goede banen wordt geleid. Er bestaan veel regionale projecten om specifieke paardenproducten te vermarkten zoals recreatie in een bepaalde regio. Voorbeelden van deze regionale initiatieven zijn het Kempenpaard, Stichting Hippische Innovatie Projecten, Achterhoek Paardenrijk en de Academy Bartels, maar er zijn er meer. Dit zijn goede initiatieven waarin het bedrijfsleven samenwerkt met anderen om te investeren in innovatie en professionalisering van de sector, om zo de economische betekenis te vergroten.

Paardenhouderij en landschap

Het landschap verandert. Dat komt door veranderingen in de landbouw en door de komst van nieuwe grondgebruikers. Wie om zich heen kijkt ziet steeds meer paarden in de wei staan, in sommige gebieden zelfs al meer paarden dan koeien. Het paard heeft een rol verworven in het landschap. Dat kan in sommige gevallen blijdschap opleveren maar soms ook treurigheid oproepen. Blij als paarden en de paardenhouderij een bijdrage leveren aan de schoonheid van het platteland, door bijvoorbeeld het versterken van de regionale identiteit. Blij als het een bloeiende en levendige sector is die laat zien wat hij voor het veranderende landschap kan betekenen. Maar ook treurnis als de paarden in omgebouwde caravans of zeecontainers worden gehuisvest en bij een manege of stal allerlei voorzieningen slordig zijn aangelegd. Zo kan paardenhouderij afbreuk doen aan de kwaliteit van de leef-omgeving. Dat kan beter!

> ***Paarden in het landschap zijn welkom, maar niet op totaal afgegraasde en verwaarloosde stukken grond omheind met oude hekken, en andere onooglijke materialen.***

De paardenhouderij kan naast een economische impuls aan het landelijk gebied, ook bijdragen aan de schoonheid van het Nederlandse landschap of deze zelfs versterken. Bijdragen aan de identiteit van de verschillende landschappen die wij in ons land kennen, zoals het open houden van polders en droogmakerijen, het halfgesloten karakter van coulisselandschappen benadrukken en een overgangsfunctie vormen van bosgebieden naar beekdalen, heidevelden en duingebieden. Ook kan de paardensector zorgen voor een mooie geleidelijke overgang tussen de stad en het landelijk gebied en een brugfunctie vervullen tussen de stads-bewoners en de plattelandsmensen.

Verskillende faciliteiten en activiteiten van de paardenhouderij hebben invloed op de omgeving waarin deze worden uitgeoefend. Denk alleen maar aan de opvallend in het landschap aanwezige witte hekken, stroomlinten, rijbakken en rijhallen, die veel commentaar opleveren en versnippering en verrommeling van open gebied kunnen veroorzaken. Ook de vormgeving bij nieuwbouw of aanbouw van paardenbedrijven kan een aanwinst betekenen voor of afbreuk doen aan het landschap.

> ***Wij hebben een meidoornheg geplant om het paarden-witje heen dat bij het woonhuis hoort. Zo haal je witte linten uit het zicht en het geeft beschutting voor de paarden. Bovendien bevorder je flora en fauna. De rijbak is expres aan de achterkant van het huis gemaakt. Zo zijn we er met minimale middelen in geslaagd het paarden houden landschappelijk in te passen. Ik snap niet waarom niet meer paardenhouders (met liefde voor buiten wonen) dit doen. Er zat ook nog subsidie op de aanleg dus de kosten kunnen het niet zijn.***

Het grootste deel van de paardenhouderijen is gelegen op of nabij de zandgronden van Nederland. Voor de daar voorkomende landschapstypen zijn door Alterra op verzoek van LNV de kenmerken benoemd die het landschap bepalen. Verschillende typen bedrijven verschillen in de mate en wijze waarop ze invloed hebben op het landschap. Paardenhouders kunnen bij de inrichting van hun bedrijf, erf of weilanden rekening houden met die kenmerken bij materiaal-, kleur- en beplantingskeuzen. Op die manier zijn de paardenhouderijen meer in harmonie met het omringende landschap. Vaak zijn er geen grote investeringen nodig om een bedrijf beter in te passen in de omgeving.

Aan het eind van hoofdstuk 3 in verdieping 1 en 2 (pagina 23 t/m 27) wordt hier verder op ingegaan en worden mogelijkheden beschreven voor landschappelijke inpassing.

Het houden van paarden leidt ook tot een ander graslandgebruik en een andere samenstelling van het grasland dan bij de melkveehouderij. 'Afgetrapte paardenveldjes' hoeven echter niet te ontstaan, wanneer een grondeigenaar op de hoogte is van bepaalde beheersmethoden die leiden tot kruidenrijke, schrale graslanden. Hier ligt een kans om de kennis van graslandbeheer en vormgeving van erven, voorzieningen en bedrijfsgebouwen bij (nieuwe) grondeigenaren te vergroten. Onwetendheid bij de individuele ondernemers over mogelijkheden voor landschappelijke inpassing of verbetering speelt een belangrijke rol. Door verspreiding van bestaande of nieuwe kennis op het gebied van landschap en graslandgebruik wil LNV hier een bijdrage aan leveren. Richting provincies biedt LNV de Handreiking Kwaliteit Landschap aan. Deze handreiking concretiseert wat generiek landschapsbeleid

(d.w.z. beleid buiten de Nationale Landschappen) inhoudt. Het vormt een hulpmiddel bij het uitvoeren van het generieke landschapsbeleid, en gaat in op de vragen die bij de provincies leven over dit onderwerp. Provincies kunnen deze handreiking gebruiken bij het uitwerken van het landschapsbeleid op regionaal niveau. In juni 2006 is de Handreiking Kwaliteit Landschap door de minister van LNV aangeboden aan de provincies.

In gemeenten waar de paardenhouderij een steeds belangrijker factor in het buitengebied vormt, kan dat soms leiden tot twistpunten tussen ondernemer en gemeente of omwonenden. LNV gaat ervan uit dat een deel van deze conflicten kan worden voorkomen als ondernemers in de paardenhouderij meer aandacht besteden aan de streekeigen vormgeving van paardenbedrijven en voorzieningen op en rond het erf. Daar zijn veel goede voorbeelden van te geven, maar daarvoor moet wel de juiste kennis beschikbaar zijn. Van de ervaringen van ondernemers en particulieren die op een goede manier hun bedrijf of erf hebben ingepast in de omgeving

> Minder geslaagde voorbeelden van landschappelijke inpassing

kunnen anderen veel leren. Belangrijk is dat zij hun kennis en ervaring delen met anderen; dit kan door 'good practices' uit te wisselen, kenniskringen te vormen of een 'community of practice' te ontwikkelen met inbreng van onderzoekers. LNV kan daarin een bemiddelende en stimulerende bijdrage leveren. Ook veel (professionele) landschapsorganisaties hebben veel kennis in huis als het gaat om landschappelijke inpassing. Die kennis moet beter benut worden. Het groene onderwijs kan een belangrijke rol vervullen via stages en uitwisseling van kennis tussen studenten en ondernemers. LNV wil vanuit haar verantwoordelijkheid voor het generieke landschapsbeleid een bijdrage leveren door een 'goede-voorbeeldenboek' te verspreiden. De voorbeelden in dit hoofdstuk zijn afkomstig uit het onderzoek van Alterra op dit terrein. Daarnaast wil LNV een masterclass organiseren voor gemeente-ambtenaren over dit onderwerp. Bovendien kan het aanbeveling verdienen om als gemeente een (landschaps)visie te maken waarin een beleid wordt geformuleerd ten aanzien van de paardenhouderij, of na te gaan of paardenhouderij is meegenomen in bestaande

plannen. Belangrijk is dat bij het opstellen van een dergelijke visie de ondernemers en de bewoners van het gebied worden betrokken, zodat het beleid voldoende draagvlak heeft in de streek. De gemeente zorgt dan ook voor een doorvertaling van deze visie in het bestemmingsplan. LNV spoort gemeenten aan om bij het ontwikkelen van landschapsvisies uitdrukkelijk de samenwerking met andere gemeenten te zoeken, en daarbij ook aandacht te besteden aan nieuwe activiteiten in het landschap, zoals de paardenhouderij. Gemeenten kunnen bijvoorbeeld bij vergunningverlening voorwaarden stellen, zoals de aanplant van streekeigen beplanting, het ontwerp van nieuwbouw etc.

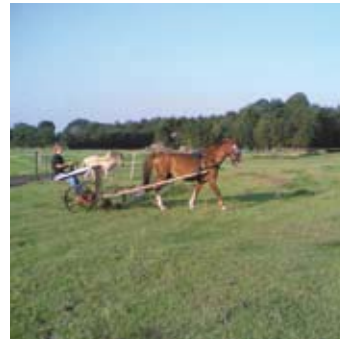
Sinds 2006 vallen bedrijfsmatig gehouden paarden onder de mestwetgeving. Het is belangrijk dat paardenhouders goed weten wat er van hen verwacht wordt op dit terrein. Communicatie en kennis is daarbij van belang. Dit vormt dan ook een wezenlijk onderdeel van het Actieprogramma Nitraat van LNV.

> Geslaagde voorbeelden van landschappelijke inpassing

> Compilatie van beelden ingezonden via de LNV site

Tenslotte

De paardenhouderij biedt kansen voor het platteland. Sinds 2004 bestaat de Sectorraad Paarden, waarin de verschillende paardenorganisaties in Nederland zijn vertegenwoordigd. Daarmee kan de gezamenlijke belangenbehartiging beter worden georganiseerd, en kan de sector zich ook profileren. Voor LNV betekent dit dat de sector een duidelijk aanspreekpunt heeft, dat betrokken kan worden bij beleidsontwikkelingen in het landelijk gebied die de sector raken. Bij LNV zal aandacht zijn voor de paardenhouderij, wanneer zich kansen aandienen of zich knelpunten voordoen.

Kort samengevat levert het voorgaande onderstaand beeld op van de paardenhouderij:

<i>Ontwikkeling</i>	<i>Goed</i>	<i>Niet goed</i>	<i>Behoeft aandacht</i>
<i>Draagt bij jonge mensen bij aan positieve vorming</i>	●		
<i>Groeiend aantal mensen geniet van paardensport</i>	●		
<i>Economische ontwikkeling in de paardenhouderij en de goede positie op de internationale afzetmarkt</i>	●		
<i>Initiatief voor betere organisatie van de sector door de vorming van de Sectorraad Paarden</i>	●		
<i>Bijdrage aan de levendigheid van het platteland</i>	●		
<i>Disbalans in de vraag en aanbod van paardrijmogelijkheden</i>		●	
<i>Landschappelijke inpassing</i>		●	
<i>Basisinformatie over ontwikkeling van de sector</i>		●	
<i>Inbreng vanuit de paardenhouderij in overleggen van LNV met koepelorganisaties als LTO, Unie van Waterschappen en NGO's</i>			●
<i>Toegankelijkheid agrarisch gebied</i>			●
<i>Knelpunten in landelijke, recreatieve ruiterroutes</i>			●
<i>Gebruik recreatieve routes door ruiters en andere gebruikers</i>			●
<i>Veiligheid voor en door ruiters op openbare wegen</i>			●
<i>Organisatiegraad van hobbymatige paardenhouderij en aanspreekpunt</i>			●

> Verdieping 1 Landschapstypen

> In het essenlandschap kunnen houtwallen rondom de weiden worden toegepast voor het bieden van beschutting

> Plaatsing van solitaire of groepjes bomen als eik of beuk maken de stallen of rijhal minder in het oog springend

> Kleine stallen kunnen in de bosrand worden geplaatst, waardoor ze minder opvallen

> Houten omheiningen passen goed in het bosrijke landschap

> Rijen knotwilgen langs het weiland kunnen schaduw bieden

> Wit koord is een opvallende afrastering

Voor de meest voorkomende landschapstypen op de zandgronden van Nederland – essenlandschap, kampenlandschap, veenontginningslandschap en heideontginningslandschap – worden hier de kenmerken opgesomd die het landschap bepalen. Paardenhouders kunnen hier rekening mee houden bij de inrichting van hun bedrijf, erf of weilanden. Zo kunnen paardenhouderijen beter worden ingepast in hun omgeving.

Essenlandschap

Het essenlandschap is een tamelijk besloten landschap. Het kent een afwisseling van open- en beslotenheid. De essen zijn de kenmerken: de open akkers/ weilanden met een bolle ligging. Om de es liggen houtwal- en bosstructuren. De bebouwing ligt aan de rand van de es. Het is een landschap van kromme wegen en glooiingen. Karakteristieke kavelbeplantingen zijn kleine boselementen en houtsingels met eik en beuk en hagen van beuk of meidoorn. Op erven staan vaak solitaire bomen als eik, beuk, linde, kastanje of noot. De brinken zijn vaak te herkennen aan de grote groepen eiken bij elkaar.

Kampenlandschap

Het kampenlandschap is een afwisselend landschap met bos, bosjes, houtwallen en –singels en open gebieden. De bebouwing is compact en geclusterd in de omsloten ruimte, de zgn. kamp. De streekeigenbeplanting is die van de zandgronden: eik, beuk en hagen van beuk en meidoorn. Waar het natter is, komt es voor. Het landschap kenmerkt zich door grote mate van beslotenheid en afwisseling.

Veenontginningslandschap

Het veenontginningslandschap kenmerkt zich door een lange, smalle verkaveling. De bebouwing staat op de kop van de lange kavels, langs een ontginningsas: het karakteristieke bebouwingslint. De kavelbeplantingen zijn in stroken geplaatst, vaak in knotvorm. Streekeigen beplantingen zijn ondermeer: wilg, els, es (vaak in knotvorm) en populier.

Heideontginningslandschap

Het heideontginningslandschap is een vrij grootschalig, open landschapstype. De verkaveling is heel afwisselend, soms mozaïek-
verkaveling, soms meer orthogonaal en rationeel. De bebouwing met forse erfbeplanting ligt verspreid (lijkt uitgestrooid) over het gebied. Er zijn drogere en nattere gebieden met beken of sloten. Lijnvormige beplantingen langs beken, sloten en wegen. De streek-eigen beplantingen zijn den, berk, els, wilg en populier.

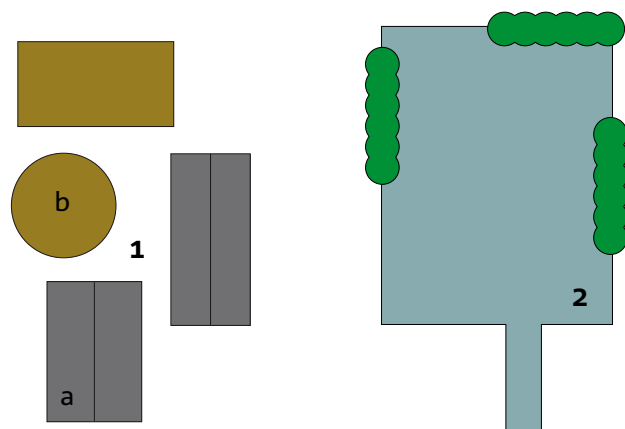

> Grote stallencomplexen vallen minder op achter forse erfbeplantingen

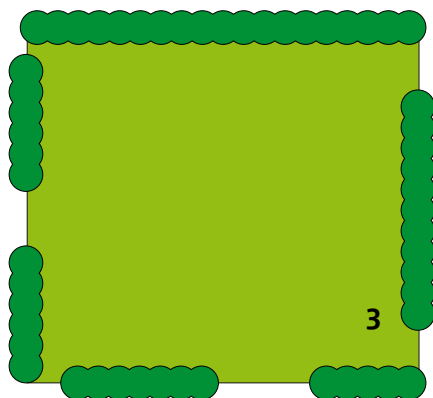
> Groene linten vallen in dit landschap weinig op

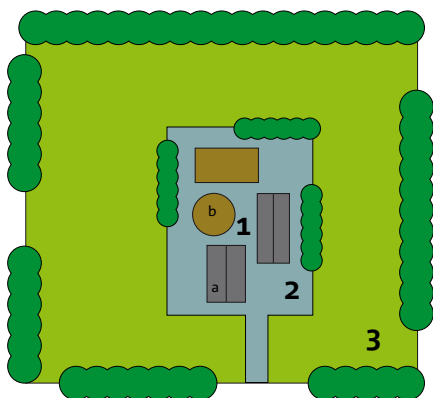

1 > Fysieke verschijningsvorm op het bouwblok

2 > Organisatie van het erf

3 > Omliggende weilanden met beplanting, hekwerken

4 > Ligging in het landschap

> Verdieping 2 Paardenhouderijen en de relatie met het landschap

Voor de relatie tussen landschap en paardenhouderij worden vier (stereo)typen onderscheiden. Deze typen bedrijven verschillen in de mate en wijze waarop ze invloed hebben op het landschap. Dat heeft onder meer te maken met de functie, het aantal paarden, de inrichting van het bedrijf, het soort gebouwen, de omvang en de publieksaantrekkende werking. In werkelijkheid is er een zeer grote diversiteit aan bedrijven en zijn scherpe afbakeningen tussen de typen moeilijk te maken.

A Fokkerij/opfokbedrijf

Kenmerken: bedrijf met veel grond, stallen en kleine binnenbak. Weinig bezoekers.

B Manege

Kenmerken: grote complexen met stallen, 1 of 2 binnenbakken, buitenbak, stapmolen, parkeervoorziening. Ligging nabij stedelijk gebied of natuur-recreatiegebied. Veel bezoekers.

C Pensionstalling, veelal (voormalig) agrarisch bedrijf

Kenmerken: (voormalig) agrarisch bedrijf dat gebruik maakt van de bestaande afrasteringen en stallen. Veel grond. Paardenfaciliteiten worden ingepast op het bouwblok. Ligging in buitengebied. Geringe aantallen bezoekers (alleen eigenaren).

D Particuliere (hobby) paardenhouder met 1-10 paarden

Kenmerken: woonhuis met maximaal 2 ha weiland, kleine stal, rijbak.

Paardenhouderijen ruimtelijk bekeken

De ruimtelijke inrichting van paardenhouderijen kan op vier verschillende niveaus worden bekeken (zie afbeelding links):

1. De fysieke verschijningsvorm op het bouwblok, onderverdeeld in twee groepen:
  - a) de grotere bouwwerken, zoals boerderij/ woonhuis/ kantine, stallen, rijhal;
  - b) kleine bouwwerken, zoals paardenbakken, stapmolen, pad-dock, etc.
2. Organisatie van het erf. Er wordt hier gekeken naar de indeling van het erf en de beplanting. Functies, voor en achter de gebouwen.
3. De omliggende weilanden met beplanting, hekwerken.
4. De ligging in landschap.

Aandachtspunten per niveau

Per niveau worden aandachtspunten benoemd die een rol spelen bij de mate waarin het geheel in harmonie is met het landschap.

De fysieke verschijningsvorm op de bouwkevel, onderverdeeld in 2 groepen

- a) de grotere bouwwerken, zoals boerderij/ woonhuis/ kantine, stallen, rijhal.
- Architectuur: streekeigen bouw, kleur- en materiaalgebruik.
  - Ligging op bouwperceel: aanzicht op kopse kant of lange gevel, voor- en achterkanten gebouwen.
  - Clustering van gebouwen.
- b) kleine bouwwerken, zoals paardenbakken, stapmolen, paddock, kleine stallen, etc.
- Ligging op het erf: langs de weg, of achter op het erf.
  - Paardenbakken: omheiningen – hoogte van de omheining, kleur en materiaal gebruik.
  - Gebruik maken van reliëf of erfbeplanting.

Organisatie van het erf

Er wordt hier gekeken naar de indeling van het erf en de beplanting. Functies, voor en achter de gebouwen.

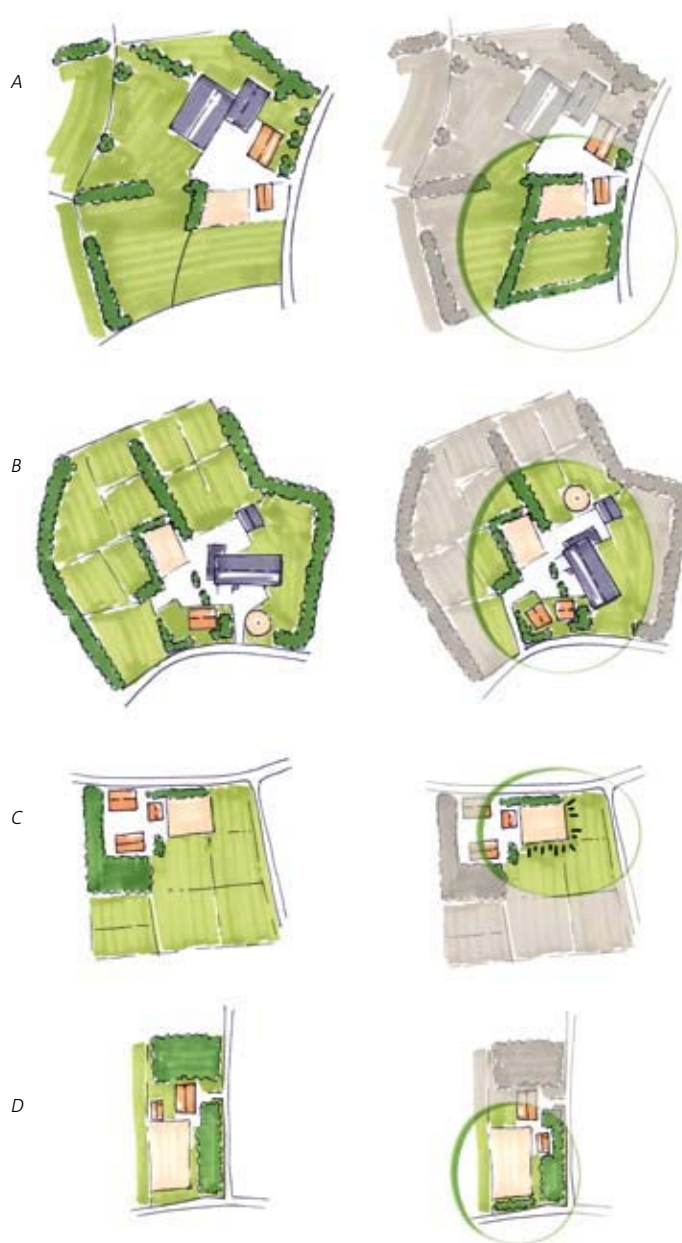
- Hoe is het erf georganiseerd, bijvoorbeeld parkeerfunctie auto's en paardentrailers, opslag van kuilvoer.
- Erfbeplantingen: streekeigen wijze, inheemse beplanting, functiecombinaties.
- Materiaalgebruik.
- Lichtmasten; grote of kleine.
- Nieuwbouw/ hergebruik gebouwen. Nieuwbouw kan aanleiding zijn eens goed over de organisatie van het erf na te denken.

De omliggende weilanden met beplanting, afrasteringen

- Omheiningen: materiaal- en kleurgebruik.
- Kavelbeplantingen: houtwallen, houtsingels, hagen.
- Verkaveling van de weilanden.
- Schuilstalletjes.

De ligging in landschap

- Houdt bij de inrichting van het terrein al of niet rekening met het omliggende landschap.
- Laanbeplantingen langs oprit, of juist niet.
- Geclusterde beplanting of solitaire bomen rondom het erf, of juist niet.
- Ruitersporen, ligging nabij uitrijgebied, stedelijk gebied.

> In deze figuur is een schets gegeven van situaties vóór landschappelijke inpassing (links) en na landschappelijke inpassing (rechts) van achtereenvolgens: A opfokbedrijf, B manege, C pensionstal en D particulier bedrijf. De elementen van een bedrijf zijn beter in lijn gebracht met de landschapsstructuur.

Bij de foto's hieronder worden voorbeelden gegeven van bestaande situaties die met behulp van computersimulaties zijn bewerkt om mogelijke verbeteringen weer te geven.

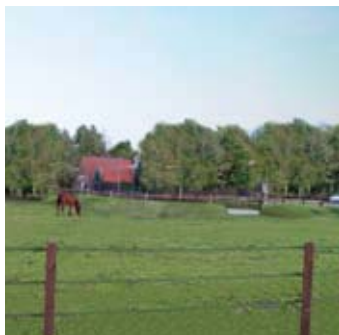
> Dit opfokbedrijf heeft de weilanden omzoomd met houtwallen die zorgen voor beschutting. Wit koord is gebruikt voor het maken van een onopvallende afrastering

> De paddock van deze particuliere paardenhouder is vanaf de weg minder zichtbaar gemaakt, door de afrastering een meter terug te zetten en een inheemse beplanting neer te zetten. De kleine stal is in de bosrand geplaatst, waardoor het minder opvalt en wordt geprofiteerd van de schaduw van de bomen.

> Deze manege heeft door een andere organisatie van het erf de aanblik op de manege en de foyer verbeterd. De stamolen is niet voor, maar achter op het erf geplaatst.

> De pensionstal heeft de nieuwe rijbak, die weliswaar langs de weg gelegen is, ingepast door middel van streekeigen haagbeplanting. Langs twee zijden zijn lage aarden wallen gelegd, die de rijbak voor een groot deel aan het zicht onttrekken.

---

4 > beoordelingskader

Het Kabinet heeft in de Agenda Vitaal Platteland en in de Nota Ruimte aangegeven op welke wijze het aankijkt tegen de verantwoordelijkheidsverdeling tussen de verschillende overheidslagen. Kort gezegd komt dit neer op ‘decentraal wat kan, centraal wat moet’. Voor het landschaps- en recreatiebeleid in algemene zin ligt de belangrijkste verantwoordelijkheid bij provincies en gemeenten, het Rijk vervult daarbij een aanvullende rol als stimulator en facilitator. De actiepunten die het Rijk voor zichzelf ziet ten aanzien van de paardenhouderij passen dan ook bij deze rol.

Ook ten aanzien van de rolverdeling tussen rijksoverheid en particuliere sectoren heeft het Kabinet een duidelijk standpunt ingenomen. Het Rijk is niet meer zoals in het verleden verantwoordelijk voor het oplossen van problemen in de sector of voor het ontwikkelen van sectoren. Daarvoor is de sector zelf in eerste instantie verantwoordelijk. LNV vindt het dan ook niet nodig om in te grijpen in de ontwikkeling van de paardenhouderij. De sector wordt aangesproken op haar ondernemerschap. LNV omschrijft dit als ‘van zorgen voor naar zorgen dat’ de sector zich op een maatschappelijk en sociaal verantwoorde wijze professioneel ontwikkelt. Wel heeft LNV een belangrijke, ondersteunende rol, bijvoorbeeld door kennis in allerlei vormen ter beschikking te stellen aan de sector, zodat deze zich verder kan professionaliseren. LNV heeft een omvangrijk netwerk van onderwijs- en onderzoekinstellingen dat daarbij wordt ingeschakeld. In hoofdstuk 5 wordt hierop nader ingegaan.

LNV concludeert dat de paardenhouderij een belangrijke sector vormt waar rekening mee gehouden moet worden bij beleidsontwikkeling in het landelijk gebied in brede zin. De sector is zich aan het professionaliseren en het ligt in de rede dat de overheid daaraan aandacht besteedt in haar beleid en waar nodig ondersteuning verleent. De sector draagt zelf een grote verantwoordelijkheid om zich maatschappelijk en sociaal verantwoord te

ontwikkelen in samenspraak met de andere sectoren en bewoners van het landelijk gebied. Dit uit zich onder meer in de wijze waarop de sector met het landschap omgaat, maar ook door te voldoen aan van toepassing zijnde wet- en regelgeving. Ook van individuele paardenbezitters en ruiters mag verwacht worden dat zij zich aanpassen aan de wensen van de omgeving waar zij verblijven. LNV wil daarbij een faciliterende en bemiddelende rol spelen.

LNV trekt uit de gesignaleerde trends en ontwikkelingen conclusies en verbindt daaraan voor de sector, voor andere overheden en voor zichzelf een aantal acties, die in hoofdstuk 6 zijn opgesomd.

---

5 > kennis

Onderwijs op het gebied van de paardenhouderij heeft zich afgelopen 10 jaar sterk ontwikkeld.

Het door LNV gefinancierde onderzoek is in dezelfde periode afgebouwd. Recent zijn er nieuwe initiatieven voor kennis-doorstroming, kennisbenutting en monitoring genomen. Bij de voorbereiding van deze visie heeft LNV overleg gevoerd met vertegenwoordigers van onderwijs en onderzoek over hun mogelijke bijdrage voor versterking van de sector c.q. ter ondersteuning van het LNV-beleid.

Onderwijs

Twee universiteiten (Wageningen, Utrecht), vier Hogere Agrarische Scholen (HAS), acht Agrarische Opleidings Centra (AOC) en PTC+ (Practical Training Center) bieden opleidingen paardenhouderij op diverse niveaus en met verschillende accenten. Wageningen Universiteit, HASsen en AOC's ressorteren onder het ministerie van LNV. Deze instellingen hebben op uitnodiging van de minister van LNV de Groene Kennis Coöperatie (GKC) opgericht om noodzakelijke samenwerking bij vernieuwingen van de groene opleidingen en kenniscirculatie (samen met onderzoek) ter ondersteuning van vernieuwingen binnen het bedrijfsleven e.d. te realiseren: 'de kleinschaligheid grootschalig te organiseren'.

Het curriculum van groene opleidingen krijgt steeds meer de vorm van een competentiegerichte leeromgeving met doorlopende leerlijnen. Deze richt zich op de individuele wensen en mogelijkheden van de leerling/student en op leren in een praktische context. Onderwijsinstellingen kunnen zich op deze wijze ontwikkelen tot kenniscentra met een schakelfunctie tussen enerzijds (praktijk)onderzoek en LNV én anderzijds bedrijfsleven en maatschappij als geheel.

Ondernemerschap is één van de speerpunten. Het onderwijs kan een belangrijke rol spelen bij het professionaliseren van de paardenhouderij, ook voor de hobbymatige paardenhouders.

Nauwe samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven is voor het welslagen cruciaal. Allereerst om de opleidingen qua inhoud en omvang goed af te stemmen op de (toekomstige) beroepspraktijk (bedrijfsleven). En voorts om ervoor te zorgen dat de instellingen samen met bedrijven adequate leer- en werkarrangementen (waaronder stageplaatsen, opdrachten) kunnen aanbieden. Daarbij heeft het onderwijs (instellingen, GKC, AEQUOR) behoefte aan een duidelijk aanspreekpunt in de sector. Hierbij zou een verdere ontwikkeling van de Sectorraad Paarden als belangenbehartiger een rol kunnen spelen.

Onderzoek

LNV zal de komende jaren in haar onderzoeksprogrammering rekening houden met de ontwikkeling van de paardenhouderij in het landelijk gebied. In overleg met vertegenwoordigers van de paardenhouderij zal LNV waar nodig specifieke onderzoeksprojecten laten uitvoeren naar vraagstukken op het gebied van duurzame ontwikkeling van de paardenhouderij.

Om meer inzicht te krijgen in de mogelijkheden om verschillende typen paardenhouderij in te passen in het landschap, heeft LNV aan Alterra/Wageningen Universiteit en Research Centrum (WUR) gevraagd hiernaar een onderzoek te doen. Inmiddels zijn de resultaten van dit onderzoek beschikbaar in de vorm van beeldmateriaal waarin per bedrijfstype en paardenvoorziening (paardenbak, stal, etc.) wordt aangegeven welke mogelijkheden er zijn om deze voorzieningen goed in te passen in het landschap. Een deel hiervan is gebruikt in hoofdstuk 3.

LNV wil de resultaten van dit onderzoek breed onder de aandacht brengen in de vorm van een voorbeeldenboek. LNV wil hiermee bijdragen aan bewustwording onder paardenhouders van hun rol in het landschap. Zowel de bedrijfsmatige als de particuliere paardenhouders kunnen hierin suggesties aantreffen om hun bedrijf van een meer streekeigen vormgeving te voorzien.

Kennisdoorstroming en –benutting

Eén van de beleidsmatige doelstellingen van LNV is betere ontsluiting en verspreiding van publieke kennis zodat deze kennis maximaal wordt benut door doelgroepen (ondernemer, ‘gebied’ en burger). Dit in termen van nieuwe producten, productieprocessen, markten; inrichting en beheer van gebieden; en nieuwe competenties, houding en gedrag. Investerings in kennis dienen een zo groot mogelijk maatschappelijk rendement te hebben.

LNV ziet op dit gebied een rol voor het groene onderwijs in nauwe samenwerking met het onderzoek, met de Groene Kenniscoöperatie als ‘katalysator’. De basis hiervoor wordt gelegd door de contacten tussen studenten en ondernemers via stages en opdrachten. Een recente pilot ‘Kenniscirculatie Paardenhouderij’ heeft de behoeften van én kansen voor bedrijven, onderwijs en onderzoek bevestigd. Daarbij is gebleken dat praktijknetwerken en ICT (internet, groen kennisnet) een belangrijke rol spelen bij kennisuitwisseling, gekoppeld aan excursies en workshops om van elkaar te leren.

Monitoring

Geconstateerd kan worden dat er op diverse punten gebrek aan gegevens is over de paardenhouderij. Om ontwikkelingen in de sector beter te volgen, zal op een aantal terreinen aanvullende informatie moeten worden verzameld.

Als het gaat om de economische betekenis van de paardenhouderij voor de plattelandseconomie, kan steekproefsgewijs een beeld worden verkregen. Daarna zal deze informatie om de zoveel tijd opnieuw worden verzameld om ontwikkelingen te kunnen waarnemen. Om de behoefte in beeld te brengen van 16 miljoen Nederlanders op het gebied van de recreatieve paardensport, is het nodig om een kwalitatief en kwantitatief beeld van te ontwikkelen. Dat ontbreekt nu grotendeels. Ook deze informatie kan steekproefsgewijs verzameld worden, om vervolgens eens in de zoveel tijd te actualiseren. Een inschatting van het aantal paarden en bedrijven met paarden wordt op dit moment gemaakt met behulp van bestaande gegevens uit de Landbouwtellingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en de gegevens van de Kamers van Koophandel. Deze gegevens leveren geen sluitend beeld maar geven op dit moment een voldoende indruk van de ruimtelijke spreiding van paarden en paardenbedrijven, en het aantal paarden in Nederland. De betekenis van de paardenhouderij voor landschap en recreatie wordt uiteraard meegenomen in bestaande monitoringstrajecten, zoals de monitoring in het kader van de Agenda voor een Vitaal Platteland.

In de tweede helft van 2006 zal in overleg met de Sectorraad Paarden en de kennisinstellingen bekeken worden op welke wijze de aanvullende informatie het beste kan worden verzameld.

6 > acties

Zoals gezegd is vanuit de overheid een nieuwe weg ingeslagen in de relatie met de samenleving. Steeds vaker staat de burger, de ondernemer en het gebied centraal. Dat betekent voor alle betrokkenen dat een goede invulling moet worden gegeven aan soms nieuwe of andere verantwoordelijkheden. Maar van iedereen worden acties verwacht.

Sector

1. De samenwerking binnen de sector zal verder verbeterd moeten worden. Tevens is het van belang dat de sector op verschillende plaatsen zichtbaar is en een aanspreekpunt vormt voor overheden en andere sectoren en bijvoorbeeld ook richting onderzoek en onderwijs. De sector kan, wanneer wenselijk, een adviesrol vervullen richting gemeenten, bijvoorbeeld bij het opstellen van een gemeentelijke paardenvisie. Een voorbeeld hiervan vormt de door de Sectorraad Paarden en VNG gezamenlijk opgestelde Handreiking Paardenhouderij en Ruimtelijke Ordening.
2. Ook bij de professionaliseringsslag die zal moeten plaatsvinden zal de sector het voortouw moeten nemen. Dat kan door te signaleren op welke punten de sector of de ruiter zelf kan bijdragen aan professionalisering, bijvoorbeeld door het invoeren van certificering, het organiseren van voorlichtingsactiviteiten, en de relatie vanuit de sector met onderzoek en onderwijs te leggen.
3. Om de toegankelijkheid van het agrarisch cultuurlandschap te vergroten is ook een rol weggelegd voor de sector. Vaak is het nodig om met regionaal of lokaal maatwerk tot oplossingen te komen. De sector zou samen kunnen werken met andere organisaties op landelijk of regionaal niveau om die toegankelijkheid verder op de agenda te zetten. Voor de uiteindelijke aanleg en het onderhoud van ruitersporen zouden ruiters of omliggende paardenbedrijven in een bepaald gebied naast advies, een financiële bijdrage kunnen leveren. Zo worden

de lusten en lasten voor aanleg en onderhoud verdeeld, en zullen grondeigenaren eerder bereid zijn mee te werken.

4. Door bewustwording binnen de sector en bij de individuele ondernemer te vergroten over het landschappelijke effect van de nieuwbouw of uitbreiding van een (paarden)bedrijf, kan vaak met relatief eenvoudige of goedkope ingrepen al een zeer positief resultaat bereikt worden. Ondernemers kunnen advies inwinnen bij organisaties als de provinciale landschappen of adviesbureaus om hun bedrijf zo goed mogelijk in te passen in de streek, door gebruik te maken van streekeigen karakteristieken. Hier zijn soms extra kosten aan verbonden, maar niet altijd. Bovendien kan gebruik gemaakt worden van het voorbeeldenboek dat binnenkort verschijnt.
5. Van de sector mag ook verwacht worden dat zij zich oriënteert op het beschikbare subsidie-instrumentarium van LNV, gericht op natuur en landschap, en dat zij de achterban stimuleert om van de mogelijkheden gebruik te maken.

Andere overheden

1. De Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) en het Interprovinciaal Overleg (IPO) worden gevraagd een stimulerende rol te spelen richting gemeenten respectievelijk provincies bij het begeleiden van de ontwikkeling van de paardenhouderij door het wegnemen van belemmeringen en het stellen van eisen ten aanzien van landschappelijke inpassing van bedrijven en voorzieningen.
2. Het sturingsmodel dat in de Nota Ruimte is geïntroduceerd betekent voor veel onderwerpen die een rol spelen op het platteland, zoals de zorg voor landschap en recreatie, dat de provincies een voorwaardenscheppende en sturende rol hebben. Dit is ook aan de orde als het gaat om het creëren en benutten van mogelijkheden voor nieuwe economische dragers op het

platteland. Deze rol kan ingevuld worden door bijvoorbeeld in provinciaal beleid specifiek aandacht te besteden aan ontwikkelingen in de paardenhouderij, bijvoorbeeld door het opnemen van een paardenparagraaf, of door gemeenten hier op aan te spreken. Ook wordt provincies gevraagd in hun streekplannen aan te geven waar welke ontwikkelingsruimte mogelijk is voor de paardenhouderij. Daarin kan rekening gehouden worden met de verschillende landschapstypen binnen de provincie.

3. De gemeente heeft bij het zoeken naar maatwerkoplossingen op regionaal en lokaal niveau uiteraard ook een eigen belang. Wanneer sectoren in een gebied initiatieven ontplooiën die bijdragen aan een duurzaam landelijk gebied, zou de lokale overheid zich als meedenker moeten opstellen. Anderzijds zou de lokale overheid ook wildgroei moeten tegengaan. In gemeenten waar de paardenhouderij een aanzienlijke factor van belang wordt in het buitengebied, verdient het de aanbeveling dat van bestaande landschapsvisies wordt bekeken of paardenhouderij is meegenomen, of dat gemeenten zo'n visie maken, met specifieke aandacht voor de paardenhouderij. LNV spoort alle gemeenten aan om daarbij samenwerking en afstemming te zoeken met andere gemeenten om op regionaal niveau een bepaalde eenduidigheid en evenwichtige benadering te zoeken in het voeren beleid. Maatschappelijke organisaties, bewoners en ondernemers moeten daarbij ook betrokken worden. Verder kunnen gemeenten bij vergunningverlening voor uitbreiding of nieuwbouw van (paarden) bedrijven, voorwaarden stellen ten aanzien van de landschappelijke inpassing, bijvoorbeeld door toepassing van streekeigen beplanting. Dat gebeurt al door een aantal gemeenten. Gemeenten zouden daarbij gebruik kunnen maken van de recentelijk verschenen Handreiking Paardenhouderij en Ruimtelijke Ordening, opgesteld door de SRP en VNG.
4. Waterschappen wordt gevraagd te bekijken in hoeverre het mogelijk of wenselijk is om bijvoorbeeld dijken, wallen en schouwpaden open te stellen voor ruiter en menner.

LNV/Rijk

1. LNV wil een beter beeld krijgen van de ontwikkeling van de sector op het gebied van economie, landschap en recreatie. Bovendien wil LNV met bestaande of nieuwe kennis bijdragen aan de professionalisering van de paardenhouderij als sector door:
  - het steekproefsgewijs verzamelen van gegevens over de sector, op het gebied van economische betekenis en recreatieve behoefte. Hiermee wordt in de tweede helft van 2006 een start gemaakt in overleg met de sector;
  - het inzetten van bestaande pilots voor kenniscirculatie: in contact brengen van onderwijs-, onderzoek- en de ondernemerswereld;
  - in de LNV onderzoekprogrammering de paardenhouderij een plek te geven, te beginnen met de programmering voor 2007;
  - voortzetting van regulier overleg met de sector via de Sectorraad Paarden en vertegenwoordigers van de sector te betrekken bij andere bestuurlijke overleggen over het landelijk gebied.
2. LNV wil de landschappelijke inpassing van paardenbedrijven faciliteren en stimuleren door een 'toolkit landschap' aan te bieden aan provincies, gemeenten, ondernemers en andere geïnteresseerden, waarin is opgenomen:
  - een onderzoek van Alterra naar landschappelijke inpassing van paardenhouderijbedrijven, waaruit een voorbeeldenboek voortkomt en een brochure;
  - de Handreiking Kwaliteit Landschap, die in juni 2006 is aangeboden aan provincies;
  - een prijsvraag, te organiseren in 2007 door de Rijksadviseur voor het Landschap over de inpassing van paardenbedrijven;
  - bij de programmering van de Dienst Landelijk Gebied (DLG) ruimte te bieden voor de inzet van regionale ontwerpateliers in 2006-2008. Een groep architecten kan op regionaal niveau een advies geven over de landschappelijke inpassing van de paardenhouderij;
  - debatten en tentoonstellingen over 'paard en landschap' op Kasteel Groeneveld mogelijk te maken wanneer daar ideeën voor bestaan;
  - de mogelijke inzet van fiscale instrumenten en communicatie hierover, om investeringen in het platteland, landschap en natuur aan te moedigen, bijvoorbeeld door het verbreden van de milieuinvesteringsaftrek (MIA).

3. LNV wil de positie van het recreatieve paardrijden in lijn brengen met die van andere vormen van recreatie in het buitengebied (wandelen, fietsen, varen) door:
    - het huidige recreatiebeleid te herijken;
    - onderzoek te laten uitvoeren naar knelpunten in landelijke ruiterroutestructuren (2006-2007);
    - onderzoek te laten uitvoeren naar kansen en knelpunten in overige recreatieve voorzieningen voor ruiters (2006-2007);
    - bij terreinbeherende organisaties (SBB, Natuurmonumenten, De Landschappen, etc.) en particuliere terreinbeheerders (Federatie Particulier Grondbezit, Land- en TuinbouwOrganisaties) aandacht te vragen voor mogelijkheden om hun terreinen beter toegankelijk te maken voor ruiters en menners.

  4. LNV wil stimuleren dat belemmeringen voor de ontwikkeling van de paardenhouderij in het landelijk gebied worden weggenomen en dat wildgroei wordt tegengegaan door:
    - een masterclass te organiseren met betrokkenen op Kasteel Groeneveld voor gemeentelijke en provinciale ambtenaren met betrekking tot paardenhouderij, landschap en ruimtelijke ordening. LNV faciliteert daarbij de ontmoeting tussen halers en brengers van kennis en ervaring;
    - wanneer noodzakelijk specifieke onderwerpen vanuit de sector te agenderen en adresseren bij andere departementen.

  5. Vanuit verschillende kanten kan LNV bijdragen aan het behouden of verstevigen van de positie van de sector op de internationale afzetmarkt:
    - Indien mogelijke veterinaire export- of importbelemmeringen optreden, dan zal LNV een bemiddelende rol spelen in de onderhandelingen met derde landen. Dit gebeurt via de lijn van de Chief Veterinary Officer (CVO), soms samen met de LNV-attachés in het buitenland;
    - Met betrekking tot de CVO lijn wordt binnen LNV een risico-analyse uitgevoerd op het gebied van dierziekten in de paardenhouderij. Hiermee worden eventuele belemmeringen voor de handel van tevoren in beeld gebracht, opdat indien nodig, actie kan worden ondernomen;
    - LNV wil haar attachés inzetten voor bijvoorbeeld een verdere promotie van het Nederlandse paard als exportproduct. Dit kan door gerichte deelname aan netwerkbijeenkomsten (evenementen, bedrijfsbezoeken) of als door contactpunt te fungeren voor buitenlandse belanghebbenden, overeenkomstig het beleid voor andere sectoren van de Nederlandse agribusiness.
-

Colofon

Titel

Visie Paard & Landschap

Uitgave

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Bezuidenhoutseweg 73
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Exemplaren aanvragen

Infotiek Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
e-mail: infotiek@minlnv.nl

Concept en vormgeving

Vorm Vijf Ontwerpteam, Den Haag

Foto's

Alterra, Wageningen
Hollandse Hoogte, Amsterdam
WFA, Den Haag
A.A. Helmens
E. van Zee

Kartografie

Alterra, Wageningen
DLG, Utrecht

Druk

Ando bv, Den Haag

Oplage

2.000 exemplaren

Juli 2006
